

Eesti keel ja indoeuroopa keeled: struktuurilised erinevused, eesti keele areng ja eesti kirjakeele kujunemine 3
Moskva, oktoober 2009
Kasik, Pajusalu (ESA 48), Tauli 1968, T. Erelt 2002.

Eesti keele uurimise keskused pärast Teist maailmasõda

Tartu Ülikool

www.ut.ee

1944 loodi Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele ja soome-ugri keelte kateeder. Paul Ariste (kateedri juhataja), J.V. Veski, Arnold Kask. Eesti filoloogia eriala neli eriharu: eesti keel, eesti kirjandus, soome-ugri keeled, rahvaluule. 1946 jagunes kateeder eesti keele ja soome-ugri keelte kateedriks. 1947 eesti keele prof. J.V. Veski; 1956 Arnold Kask.

1960. aastatel Huno Rätsepa kursused: strukturaallingvistika, uued suunad keeleteaduses. **GGG** (generatiivse grammatika grupp) 1965-1973, ligi 20 liiget (Mati Erelt, Mart Rimmel, Ellen Uuspõld, Tiit-Rein Viitso, Haldur Õim, Helle Metslang jt.). Kogumikud *Keel ja struktuur*, *Keele modelleerimise probleeme*. 1967 üleliiduline generatiivse grammatika konverents. Aastakoosolekud. Kontaktid välismaale: Ilse Lehiste (Ohio), Ferenc Kiefer (Budapest), Kalevi Wiik (Soome) jt.

1978 H. Rätsep "Eesti keele lihtlausete tüübid" – verbikesksed lausemallid, süstemaatiline süntaksikäsitlus.

Sõnavara ajaloo uurimine. Huno Rätsep. Kogumik "Sõnasõel".

Teaduslike grammatikate koostamine N. Liidus alates 1950ndatest. Eestis alustati, tööjaotus: TÜ foneetika ja morfoloogia, KKI süntaks.

TÜ praegusi uurimissuundi: eesti grammatika uurimine tüpoloogilisest vaatenurgast, murrete nüüdisseisundi uurimine, foneetika ja fonoloogia uurimine, kõnekeele uurimine, semantika, vana kirjakeele uurimine, tekstiuurimine, arvutilingvistika ja keeletehnoloogia, vestlusanalüüs. Korpused (TÜKK, WAKK jm., vt. www.cl.ut.ee).

Eesti Keele Instituut

<http://portaal.eki.ee/>

1947 Keele ja Kirjanduse Instituut Tartus (Tallinnasse 1952, 1993 Eesti Keele Instituut). TRÜ ja ES soome-ugri ja eesti keele materjalikogud KKIle.

Murdeuurimine. Murdeainestiku kogumine ja publitseerimine, Kartoteek oli olemas, täiendamine jätkus. Üle 5 mlj. sõnasedeli.

1982–1989 „Väike murdesõnastik“ (73 000 sõna). „Eesti murrete sõnaraamatu“ koostamine (ilmub vihikutena)

„Eesti murded“ – murdetekstide kogumike sari.

Euroopa keeleatlase töörühm, kohanime uurimine. Jüri Viikberg jt.

Leksikoloogia. Kirjakeele sõnavara uurimine, kogumine, kartoteegi koostamine, 4,3 mlj. sõnasedelit. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ koostamine, ilmus vihikutena 1991–2007, uus väljaanne "Eesti keele seletav sõnaraamat" 6 köites 2009. Margit Langemets.

Keelekorraldus: keelenõu, üld- ja oskuskeelekorraldus, nimekorraldus, andmekogud. keelenõuanne, terminoloogiatöö. Tiiu Erelt, Henn Saari jt. Õigekeelsussõnaraamatud (1960, 1976, 1999, 2006). Nimeuurimine ja -korraldus (Peeter Päll jt).

Kirjakeele **grammatilise** ehituse uurimine. Akadeemilise grammatika koostamine.

1950ndail algatati: TRÜ foneetika ja morfoloogia, Keele ja Kirjanduse Instituut (Tallinn) süntaks. Ilmusid Tartu vihikud, süntaksist lihtlause kirjeldus 1974 "Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I".

1970ndail uus projekt, kaheosaline "Eesti keele grammatika" 1993, 1995 (M. Erelt jt.).

Soome-ugri keelte uurimine: vadja sõnaraamat, eesti keele etümoloogiline sõnaraamat.

Kakskeelsed sõnaraamatud: vene-eesti, eesti-vene, soome-eesti, eesti-soome. Andmebaas eesti-X.

Eesti keele **sõnavara päritolu**, etümoloogiasõnastiku koostamine (Lembit Vaba, Sven-Erik Soosaar).

Arvutilingvistika: Mart Rimmel (1977 esimene arvuti keeleinstituudis Nõukogude Liidus); morfoloogia (Ülle Viks), leksikograafia (Margit Langemets), kõnetehnoloogia (Meelis Mihkla). Vt sünteesidemo: <http://kiisu.eki.ee/>

10 rahvusvahelist sümposiumi nõukogude ajal, korraldas Mart Rimmel.

Tallinna Ülikool

www.tlu.ee

Tallinna Pedagoogiline Instituut, 1992 Tallinna Pedagoogikaülikool, 2005 Tallinna Ülikool.

Sotsiolingvistika, keelepoliitika, koodivahetus (Mart Rannut, Anna Verschik)

Eesti keele õpetamise teoreetilised alused (Krista Kerge)

Eesti keele omandamine teise keelena, eesti õppijakeele korpuse koostamine (Pille Eslon), lastekeel (Reili Argus), nimeuurimine (Annika Hussar), fraseoloogia (Katre Õim).

Võru Instituut www.wi.ee. suutati 1995. Ajaloolise Võrumaa keele ja kohanime uurimine, murdesotsioloogia.

Tausta: teaduskraadid

Nõukogude Liidus: *teaduste kandidaat* (3 a. aspirantuur pärast ülikooli lõpetamist), *teaduste doktor*. Kõrgem Atestatsioonikomisjon (VAKK, NSVL kõrghariduse ministeeriumi juures) kinnitas kaitsmisnõukogud ja nende otsused. 1970. aastatel nõue esitada kõik kaitsmismaterjalid VAKKile. Väitekiri oli käsikiri, publitseeriti venekeelne autoreferaat.

1990. aastail *magister* ja *doktor*.

2001 3+2+4 (Bologna süsteem): *bakalaureus*, *magister*, teaduskraad: *doktor*

Tegevusvaldkondi

Eesti keele / kirjakeele ajalugu

Arnold Kask, Lembit Vaba

Huno Rätsep: sõnavara ja grammatika ajalugu, ühtse eesti keele kujunemine

Tiit-Rein Viitso "Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks" 1990

Paul Alvre: käänete, mitmusetüüpide, abisõnade jms. kujunemine

Kristiina Ross: piiblitõlked

Heli Laanekask: kirjakeele kujunemine

TÜ vana kirjakeele uurimisrühm (Küllü Habicht): vana kirjakeele korpused, sõnastikud, uurimused

Murrete jm keelevariantide uurimine

Sõnavara päritolu: Lembit Vaba (läti laenud), Mari Must (vene laenud), Vilja Oja (värvinimetused). Murrete foneetika ja fonoloogia (K. Pajusalu töörühm). Võru vormimoodustus (Sulev Iva).

Karl Pajusalu (sotsiolingvistiline taust praegustele murdeprotsessidele), Jüri Viikberg (vähemuskeeled Eestis ja eesti keel väljaspool Eestit). Võru Instituut (publikatsioonid, konverentsid). Läänemeresoome väikekeelte rahvusvaheline projekt.

Sõnavara, semantika

Fraseoloogia: Feliks Vakk 1970 “Suured ninad murdsid päid”, Asta Õim, Katre Õim

Asta Õim: fraseoloogia-, sünonüümi-, antonüümisõnastik.

Paul Saagpakk: sünonüümisõnastik

Haldur Õim, Margit Langemets, Urmas Sutrop, Ene Vainik

Tuumsõnavara: Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Ann Veismann

Foneetika ja fonoloogia

Paul Ariste, Ilse Lehist, Arvo Eek, Mati Hint, Tiit-Rein Viitso

1973 M. Hint “Eesti keele sõnafonoloogia I”

1978 M. Hint “Häälikutest sõnadeni”

2008 Arvo Eek “Eesti keele foneetika I”

Pire Teras, Karl Pajusalu

Aktsent: Mart Rannut, Lya Meister

Morfoloogia: 1992 Ülle Viks “Väike vormisõnastik”

Elmar Muuk, Paul Alvre, Mati Hint, Toomas Help, Kristiina Ross, Martin Ehala

Süntaks: Lauri Kettunen, Huno Rätsep, Ellen Uuspõld, Mati Erelt, Helle Metslang.

Sõnamoodustus: Reet Kasik, Silvi Vare.

Keelekorraldus

Valter Tauli “Keelekorralduse alused” (nii inglise kui eestikeelsena ilmus Rootsis 1968).

Rahvusvaheliselt tuntud teooria. Henn Saari, Tiiu Erelt, Rein Kull. Vaidlused olnud alati.

Vabariiklik õigekeelsuskomisjon, praegu: Emakeele Seltsi keeleteoimikond. “Kirjakeele teataja”, “Keelenõuanne soovitab”.

T. Erelt “Eesti keele ortograafia”

M. Erelt jt. “Eesti keele käsiraamat” (2007 kolmas trükk)

2002 Tiiu Erelt “Eesti keelekorraldus”

2008 Raimo Raag „Talurahva keelest riigikeeleks“

Oskuskeelekorraldus:

Tiiu Erelt “Eesti oskuskeel” 1982, “Terminiõpetus” 2007

Oskussõnastikud, ülevaated *Keeles ja Kirjanduses* 5 a. kaupa.

“Õiguskeel”

Teksti- ja diskursuseanalüüs

Pronominalisatsioon (Ülle Viks, Renate Pajusalu), sõnajärg (Kaja Tael, Liina Lindström). Kriitiline tekstianalüüs (Reet Kasik, Katrin Aava), eri registrite tekstide keerukus (Krista Kerge).

Teksti mõistmise ja loomise analüüs (Haldur Õim, Mare Koit, Tiit Hennoste). Vestlusanalüüs. Arvutilingvistikas: kommunikatsioonistrateegiad, arvutiga suhtlemine.

Sotsiolingvistilised uurimissuunad

Kakskeelsus, keelekontaktid. Väliseestlaste keel: Rootsi (Raimo Raag, Birute Klaas); Siberi eestlaste keel (Jüri Viikberg); kakskeelse lapse keel; kultuuridevaheline kommunikatsioon (Hille Pajupuu); eesti-vene, eesti-soome keelekontaktid, koodivahetus (Anna Verschik, Kristiina Praakli); eesti keel teise keelena (Raili Pool).

Keelepoliitika, sotsiolingvistika: Mart Rannut, Ilmar Tomusk.

Kvantitatiivne sotsiolingvistika. Varieerumine ja selle sotsiaalsed tegurid; š hääldusvariandid (Karl Pajusalu), *nud/-nd* (Leelo Keevallik).

Suulise kõne uurimine

Murdeuurimine, slängiuurimine. TÜ suulise kõne uurimisrühm, vestlusanalüüs, suulise keele korpused. Tiit Hennoste, Leelo Keevallik.

Keele omandamise uurimine. Lapsekeel: Maigi Vija (pronoomenid), Reili Argus (morfoloogia); kakskeelse lapse keele areng (Sirje Hassinen, Soome; Tiiu Salasoo, Austraalia).

Arvutilingvistika, keeletehnoloogia

Arvutilingvistika teoreetiline pool: inimese keelevõimet seletavate teooriate arendamine (Haldur Õim); rakenduslik pool: teksti ja kõne automaattöötlus.

1950ndail masintõlge, 1960ndail transformatsioonigrammatikad, 1970ndail tehisintellekt, andmebaasid, korpused, 1990ndail keeletehnoloogia.

Foneetika Küberneetika Instituudis ja EKIs (Arvo Eek, Einar Meister, Meelis Mihkla), sõnaraamatute andmebaasid, korpused TÜs, EKIs, TLÜs; morfoloogiaanalüsaator EKI, TÜ.

Olulisemad väljaanded: ajakirjad *Keel ja Kirjandus*, *Linguistica Uralica*; Emakeele Seltsi Aastaraamat, Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat; ülikoolide sarjad.

➤ Tekstinäited (tuvastada!)

- 1) "Eesti keele seletav sõnaraamat",
- 2) „Eesti murrete sõnaraamat“,
- 3) V. Tauli "Keelekorralduse alused",
- 4) Ilona Trageli uurimus eesti keele tuumverbidest,
- 5) K. Habichti jt „G. Mülleri jutluste sõnastik“.